فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۳، شماره پیاپی ۱۱۵

علی اکبر عنابستانی، دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد
فرهاد عزیزپور، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی
مهدی جوانشیری، دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد

A.A. Anabestani, Ph.D
F.Azizpour, Ph.D
M. Javanshiri

E-mail: anabestani@um.ac.ir

شماره مقاله: ۹۹۱ صص: ۱۸۰-۱۶۵
وصول: ۹۳/۱/۱۴ پذیرش: ۹۳/۸/۸

بررسی میزان رضایت جوامع روستایی از مکان‌یابی کاربری‌ها در طرح هادی روستایی (مطالعه موردی: روستاهای نمونه شهرستان خواف)

چکیده

مکان‌یابی کاربری‌های طرح‌های هادی روستایی باید به گونه‌ای صورت گیرد که بر اثر گذشت زمان از مطلوبیت آن کاسته نشود و یا خیلی جزئی تغییر کند و پایداری فرایند توسعه روستایی را تضمین کند. هدف از این تحقیق، ارزیابی میزان رضایتمندی جوامع روستایی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح هادی روستایی، در روستاهای نمونه در شهرستان خواف است. روش تحقیق در این مطالعه توصیفی- تحلیلی است که بخش عمده‌ای از داده‌های آن بر اساس مطالعات میدانی، از طریق پرسشنامه با حجم نمونه ۲۵۳ نفر در ۱۰ سکونتگاه روستایی که از اجرای طرح هادی آنها ۱۰ سال می‌گذرد، صورت گرفته است. روایی ظاهری پرسشنامه توسط کارشناسان تأیید شد و پایایی آن با انجام پیش آزمون و تحلیل داده‌های پرسشنامه مذکور و محاسبه ضریب آلفای کرونباخ (۰/۸۵۴) مورد تأیید قرار گرفت. تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار اس پی اس اس و تهیه نقشه‌ها با استفاده از نرم‌افزار سامانه اطلاعات جغرافیایی، انجام شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی از نظر تناسب با نیازهای جوامع روستایی، با نیازهای کالبدی و اکولوژیک همخوانی دارد و می‌توان گفت که در این ابعاد، روستاییان بیشترین اظهار رضایت را از اجرای طرح کاربری‌های پیشنهادی داشته‌اند. در مقابل نیز مقدار آماره t برای ابعاد اجتماعی و اقتصادی به ترتیب برابر با ۳/۰۹۸- و ۲/۷۲۳- است، که نشان می‌دهد به شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی در تهیه و اجرای طرح‌های هادی توجه چندانی صورت نگرفته‌است و مردم در این زمینه کمترین میزان رضایت را داشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: نیازهای اقتصادی، نیازهای کالبدی، نیازهای اجتماعی، نیازهای اکولوژیک، شهرستان خواف

مقدمه

هر مکان روستایی با توجه به میزان جمعیت و برای پاسخگویی به نیازهای آنان باید عملکردها و کاربری‌های گوناگون را در خود داشته باشد. پاسخگویی به هر یک از نیازهای بنیادی بشری و تحقق این کارکردهای گوناگون، ابعادی کاملاً اجتماعی – اقتصادی دارد. فضای حاصل از این فرایند، دارای الگویی ساختاری – کارکردی است که با توجه به انگیزه‌های گوناگون و دگرگونی‌های آنها در بین گروه‌های مختلف انسانی – به عنوان نقش‌آفرینان نظام فضایی – تحول می‌پذیرد. به سخن دیگر، هر سکونتگاه را می‌توان اجتماعی کارکردی به شمار آورد که درجه بقا و پایداری آن به چگونگی شکل‌پذیری و نحوه

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

پاسخگویی به این نیازها یا کارکردهای اساسی انسانی در بستر مکان – فضا بستگی تام دارد (سعیدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۸۱۸-۸۱۹). در همین راستا، در سال‌های اخیر توجه به برنامه‌ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی به منظور یافتن مطلوب‌ترین وضعیت سازگاری بین فضا و جامعه، در دستور کار سازمان‌ها و نهادهای توسعه روستایی قرار گرفته است (پورطاهری و نقوی، ۱۳۹۱: ۵۳). مهم‌ترین ویژگی طرح‌های توسعه روستایی مردم محور بودن آنهاست. چنین برنامه‌هایی باید شرایط مناسب را برای ارزش‌های سنتی، اجتماعی، فرهنگی و بومی داشته باشد (ساتندرا و شارما[1]، ۲۰۰۴: ۴-۱۲۳). در واقع، مفهوم مشارکت محلی برای نظریه‌پردازان و متخصصان توسعه روستایی به دغدغه‌ای جهانی تبدیل شده است. در حقیقت، مشارکت و توجه به نیازهای مردم به عنوان ابزاری کارامد برای رشد و توسعه در نظر گرفته می‌شود. این جریان بر پایه دو نظریه بنا شده است: از طرفی، ارزش‌های مردم‌سالاری، ضرورت مشارکت مردم در توسعه سیاست‌ها و برنامه‌ها را ضروری می‌داند و از طرف دیگر حضور مردم و توجه به نیازهایشان در مراحل تصمیم‌سازی برنامه‌های توسعه، عامل تضمین‌کننده آنها در مراحل آتی طرح است (سیتهارام[2]، ۱۹۹۰: ۱).

ایران تجربه نسبتاً طولانی در برنامه‌ریزی، هیچ‌گاه بر مبنای نظریه درونزای برنامه‌ریزی در کشور نبوده است و دخالت حداکثری دولت در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، موجب حذف مشارکت مردم و نهادهای محلی و ناهماهنگی در فرایند برنامه‌ریزی و خدمات‌رسانی و افزایش هزینه‌ها، هدر رفتن سرمایه‌های انسانی و مالی و اجتماعی و سرانجام ایجاد شکاف و نارضایتی در میان مردم روستا شده است (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۷- ۳۰). لذا برنامه‌ریزی‌ها آن گونه که می‌بایست، نتوانسته است پاسخگوی نیازهای اساسی جامعه روستایی باشد؛ به همین علت، در زمینه‌های مختلف؛ به ویژه تخصیص امکانات کافی و ارائه خدمات گوناگون اقتصادی و اجتماعی به عنوان زیربنای لازم برای تحول و توسعه روستاها توفیقی به دست نیامده است (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۸: ۱۳۰). طرح‌های هادی روستایی، از جمله طرح‌هایی است که با چنین دیدگاهی و با الگوی برنامه‌ریزی جامع، بر اساس نظم‌دهی کالبدی و عملکردی روستا به همراه پراکنش معنادار کاربری‌ها شکل می‌گیرند. این طرح‌ها همچنین، زمینه توسعه و عمران، به همراه تأمین عادلانه امکانات و ایجاد تسهیلات لازم به منظور بهبود مسکن روستاییان و هدایت وضعیت کالبدی روستا را به عهده‌دارند (عزیزی و خلیلی، ۱۳۸۷:۳۰). در بحث مطالعات کالبدی طرح هادی موضوع‌های مختلفی بررسی می‌شود، که مهم‌ترین آن کاربری اراضی در سطح روستاهاست؛ زیرا کاربری‌های روستایی هر کدام به نوعی می‌تواند پاسخگوی نیازهای روزمره ساکنان روستایی باشد و لازم است هر عملکردی در مکان مناسب خود قرار گیرد تا کارایی بیشتری در رفع نیازمندی‌های مردم داشته باشد (یوسفی، ۱۳۸۰: ۳). لذا در مرحله اجرای طرح‌های مصوب، توجه به بحث نیازها از مهم‌ترین چالش‌های طرح‌های یادشده به شمار می‌رود و کاربرد آن ضمن اصلاح خطاهای اجرایی طرح به کاهش خطاهای برنامه‌ریزی و در نهایت، رضایتمندی جوامع که هدف نهایی طرح است، منجر می‌گردد. بنابراین، با ارزیابی نتایج اجرای این طرح‌ها از دیدگاه روستاییان، می‌توان نسبت به نیازهای روستاییان و نیز نقاط ضعف و قوت این طرح‌ها بعد از اجرای آنها آگاهی یافت و از نتایج آن در برنامه‌ریزی آینده مدد گرفت تا بر میزان رضایتمندی جوامع روستایی از عملکرد آنها در طرح‌های بازنگری افزوده گردد.

۱- Satendra & Sharma

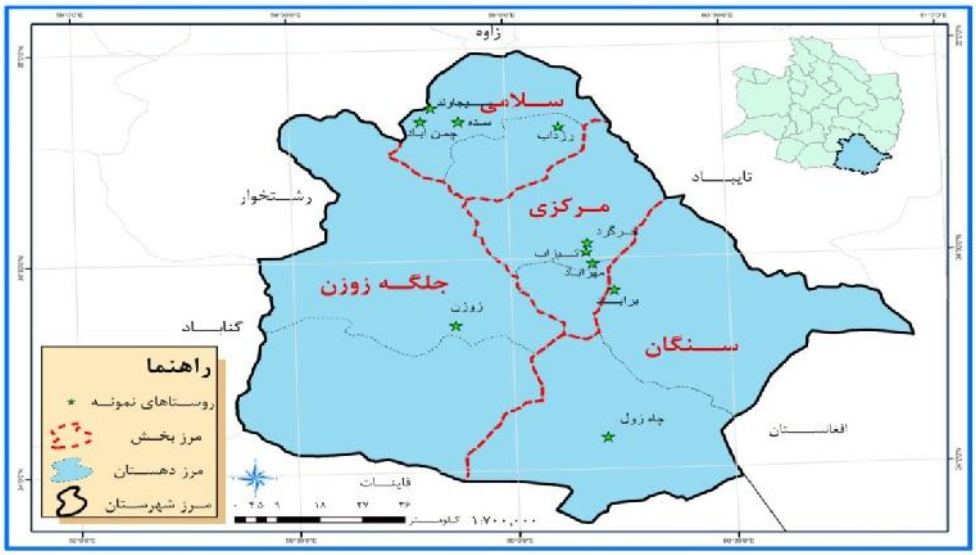
۲- Seetharam

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

بنابراین، تحقیق حاضر باهدف شناخت و اولویت‌بندی نیازهای جوامع روستایی در زمینه مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی، به بررسی و شناخت نیازهای روستاییان در روستاهای نمونه در شهرستان خواف پرداخته است، تا بتوان با فعال کردن مردم روستا و مشارکت آنها در تمام مراحل طرح‌های هادی روستایی، گامی در جهت اصلاح الگوی برنامه‌ریزی توسعه روستایی برداشته و در نهایت، با افزایش رضایتمندی مردم از نتایج طرح و افزایش سطح رفاه ساکنان به توسعه روستایی دست یافت. در همین راستا، سؤال اساسی تحقیق حاضر این است که: مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی روستایی به چه میزان با نیازهای جامعه روستایی همخوانی داشته و رضایت روستاییان را در پی داشته است؟

داده‌ها و روش پژوهش

منطقه مورد مطالعه، خواف، از شهرستان‌های مرزی استان خراسان رضوی است که در ۲۵۰ کیلومتری جنوب شرقی مشهد واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان‌های تربت‌حیدریه و تایباد، از شرق به افغانستان، از جنوب به قائن و از غرب به گناباد و رشتخوار محدود شده است. وسعت شهرستان حدود ۹۲۵۰ کیلومترمربع است. شهرستان خواف طبق سرشماری سال ۱۳۹۰ دارای ۶۵۴۹۴ نفر جمعیت روستایی است که در ۸۶ نقطه روستایی استقرار یافته‌اند و از این تعداد، در ۲۱ روستا طرح هادی اجرا شده است. لذا در این تحقیق برای اینکه امکان مقایسه بیشتر و بررسی دقیق‌تر نتایج فراهم باشد، سعی شد روستاهایی را به عنوان نمونه انتخاب کنیم که از تاریخ اجرای طرح هادی روستایی در آنها حدود ۱۰ سال گذشته باشد، که با توجه به مطالعاتی که در پیشینه این طرح‌ها انجام شد، تعداد ۱۰ روستا به شرح جدول (۱) مشخص شد که تقریباً ۱۰ سال از اجرای طرح هادی در این روستاها می‌گذرد(استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۲).

شکل ۱) نقشه موقعیت روستاها در تقسیمات سیاسی شهرستان خواف

روش یا طرح مطالعه را می‌توان راه‌ها یا فنونی تعریف کرد که محقق بر اساس موضوع و هدف مطالعه، انتخاب کرده، در جریان فعالیت‌های مطالعاتی خود از دستورها و قواعد منطقی علمی آن روش، پیروی می‌کند (اسماعیلیان، ۱۳۸۰: ۱۲). روش

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

پژوهش در این نوشتار بر اساس هدف از نوع کاربردی و بر اساس ماهیت، توصیفی - تحلیلی است. مبانی تئوریک آن بر اساس مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و بازدید میدانی و مراجعه به سازمان‌ها و نهادهای مربوطه انجام گرفته است. جامعه آماری پژوهش حاضر را خانوارهای ساکن در ۱۰ روستای نمونه که از اجرای طرح هادی در آن‌ها حداقل ۱۰ سال گذشته است، تشکیل می‌دهند (۴۷۵۵ خانوار) (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰). در مرحله بعد، برای انتخاب حجم نمونه از فرمول کوکران (حافظ نیا، ۱۱۳۸۷: ۱۱۷) با خطای استاندارد ۵ درصد و ضریب اطمینان ۹۵ درصد استفاده شده است. بر این اساس، حجم نمونه شامل ۲۵۳ نفر از سرپرستان خانوار برآورد شده است. برای گردآوری اطلاعات از شیوه نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی استفاده شده است.

(۱)

$$n=\frac{\frac{t^2 p.q}{d^2}}{1+\frac{1}{N}\left(\frac{t^2.p.q}{d^2}-1\right)} \rightarrow n=\frac{\frac{1.96^2*0.5*0.5}{0.06^2}}{1+\frac{1}{4755}\left(\frac{1.96^2*0.5*0.5}{0.06^2}-1\right)}=253$$

جدول ۱) برآورد حجم نمونه در روستاهای مورد مطالعه

نام روستا	خانوار(۱۳۹۰)	مطالعات اولیه	بازنگری	سال اجرا	حجم نمونه
برآباد	۱۰۰۵	۱۳۷۹	۱۳۸۲	۱۳۸۴	۴۶
سده	۱۰۱۴	۱۳۸۱	-	۱۳۸۳	۴۳
زوزن	۶۲۶	۱۳۷۵	۱۳۸۳	۱۳۸۵	۲۸
مهرآباد	۵۲۴	۱۳۸۱	-	۱۳۸۴	۲۴
چمن آباد- ولی آباد	۷۴۹	۱۳۷۳	۱۳۸۳	۱۳۷۴	۳۵
خرگرد	۳۶۱	۱۳۷۵	۱۳۸۲	۱۳۷۹	۱۹
چاه زول	۲۵۷	۱۳۸۲	-	۱۳۸۳	۱۲
تیزآب	۲۶۶	۱۳۸۲	-	۱۳۸۵	۱۴
سیجاوند	۳۱۰	۱۳۸۲	-	۱۳۸۵	۱۲
رزدآب	۳۹۲	۱۳۸۲	-	۱۳۸۶	۲۰
جمع	۴۷۵۵	-	-	-	۲۵۳

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ و یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۲

بنابراین، در پاسخگویی به سؤال اساسی پژوهش حاضر می‌توان این فرضیه را مطرح کرد که:

« مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی روستایی با نیازهای جامعه روستایی هم‌خوانی داشته و زمینه‌ساز جلب رضایت مردم شده است؛»

بنابراین، برای بررسی این فرضیه، ابعاد و اشکال نیازمندی‌های جامعه روستایی که با عملکرد کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستاهای نمونه مرتبط است، با استفاده از آزمون t تک نمونه‌ای بررسی شد تا میزان رضایتمندی روستاییان از اجرای این کاربری‌های مصوب در روستای مورد سکونت آنها سنجیده شود. همچنین، تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

مسأله اصلی در این بررسی، مکان‌یابی بهینه کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی است که برای این منظور به بررسی و سنجش نیازها و دیدگاه‌های ساکنان روستا و تعیین عوامل مؤثر در مکان‌یابی این کاربری‌ها پرداخته شده‌است، و برای سنجش نیازهای روستاییان، از جامعه نمونه شاخص‌ها و معرف‌هایی به شرح جدول (۲) انتخاب شده است. ابزار مورد مطالعه در این پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته است که برای سنجش میزان روایی و پایایی آن از ۳۵ پرسشنامه به عنوان یک مطالعه مقدماتی در چهار روستای خارج از منطقه مورد مطالعه استفاده شد. برای روایی پرسشنامه از نظر اساتید و متخصصان در این زمینه و از ضریب آلفای کرونباخ برای به دست آوردن میزان پایایی شاخص‌های تحقیق استفاده شده است.

ضریب قابلیت اعتماد یک آزمون دامنه‌ای از صفر (عدم ارتباط) تا ۱+ (ارتباط کامل) را نشان می‌دهد که می‌تواند با توجه به شرایط آزمودنی‌ها متفاوت باشد. هر چه ضریب به عدد یک نزدیک‌تر باشد، قابلیت اعتماد آن افزایش می‌یابد. بدیهی است هر قدر شاخص آلفای کرونباخ به ۱ نزدیک‌تر باشد، همبستگی درونی بین سؤال‌ها بیشتر و در نتیجه پرسش‌ها همگن‌تر خواهند بود. کرونباخ ضریب پایایی ٪۴۵ را کم، ۵۰٪ تا ٪۷۵ را متوسط و قابل‌قبول، و ضریب ۷۵٪ تا ٪۹۵ را زیاد پیشنهاد کرده است (خوش‌چهره، ۱۳۹۲: ۱۳). بدیهی است در صورت پایین بودن مقدار آلفا، باید بررسی شود که با حذف کدام پرسش‌ها مقدار آن را می‌توان افزایش داد. در اینجا ضریب پیش آزمون برای پرسشنامه (۰/۸۵۴) به دست آمد.

جدول ۲) ضرایب آلفای کرونباخ برای متغیرهای تحقیق

نام متغیر	معرف‌ها	تعداد گویه‌ها	مقدار آلفا	نتیجه
نیازهای اقتصادی	قیمت زمین، مالکیت و بهره‌برداری بهینه و مطلوب از زمین (پایداری)	۳	۰/۷۱۷	تأیید پایایی
نیازهای فیزیکی- کالبدی	سازگاری، سهولت در رفت‌وآمد، دسترسی آسان به خدمات و امکانات و دسترسی آسان به محل کار و سکونت	۳	۰/۷۱۸	تأیید پایایی
نیازهای اجتماعی	تأمین امکانات و فرصت‌ها برای همه ساکنان (عدالت اجتماعی)، توزیع متناسب عملکردها و خدمات و مشارکت	۳	۰/۶۹۱	تأیید پایایی
نیازهای اکولوژیک	پرهیز از انواع آلودگی‌ها، بهداشت محل (سلامتی)، زیباسازی محیط، مکان‌یابی انواع کاربری‌ها و توجه به بافت‌های باارزش تاریخی و فرهنگی	۸	۰/۷۵۷	تأیید پایایی
کل	–	۱۷	۰/۸۵۴	تأیید پایایی

مبانی نظری

طرح هادی روستایی

یکی از طرح‌هایی که در خصوص بهبود وضعیت کالبدی روستاهای کشور تهیه و اجرا می‌شود، طرح هادی است. این طرح به عنوان یک متغیر بیرونی وارد روستا می‌شود و بر ساختارهای روستا اثر می‌گذارد. این ساختارها شامل ابعاد چهارگانه فیزیکی، کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و زیست- محیطی روستاست (عنابستانی و اکبری، ۱۳۹۰: ۹۴). طرح هادی، طرحی است که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف، از قبیل: مسکونی، تولیدی، تجاری و کشاورزی و تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌نماید (دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۳: ۱۳۳). با بیان مختصر می‌توان طرح هادی را، «طرح تجدید حیات و هدایت روستا با لحاظ ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی دانست» (آسایش، ۱۳۸۳: ۷۸). امروزه طرح هادی روستایی مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

روستایی در ایران است که می‌تواند نقش بنیادی و زیربنایی در توسعه همه‌جانبه این مناطق داشته باشد (عزیزپور و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۱-۸۴). در قالب این طرح، وضعیت فیزیکی، اجتماعی، اقتصادی، جمعیتی و فرهنگی کل روستا در ارتباط با حوزه نفوذ و سطوح بالاتر خود، بررسی، ساماندهی و برنامه‌ریزی می‌شود (سرتیپی پور و همکاران، ۱۳۷۹: ۵ – ۲۰). به طور کلی اهداف طرح‌های هادی روستایی عبارت است از:

- ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی؛
- تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی، رفاهی؛
- هدایت وضعیت فیزیکی روستا؛
- ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستاییان و خدمات محیطی و عمومی (آسایش، ۱۳۸۳: ۲۰).

طرح‌های هادی روستایی با شروع برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی، فعالیت خود را به طور گسترده آغاز نمود. از شروع برنامه اول تا پایان مهرماه سال ۱۳۹۲ بالغ بر ۲۹۱۹۳ طرح هادی روستایی تهیه شده است، که از این تعداد فقط طرح هادی در ۱۳۱۵۵ روستا اجرا شده است. با توجه به اینکه طرح‌های هادی روستایی از افق ده‌ساله برخوردار است، بعضاً هنوز با سپری شدن زمان پیش‌بینی‌شده در افق طرح اجرایی نشده است و به دنبال تحولات جمعیتی و تغییر شرایط مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی روستاها، طرح‌های تهیه‌شده نیازمند بازنگری و بهنگام سازی هستند. بدین منظور، «بازنگری طرح هادی» در این‌گونه روستاها تهیه می‌گردد؛ در جریان روند تهیه این طرح‌ها، ضمن نقشه‌برداری مجدد و انجام مطالعات آماری و میدانی، کلیه اطلاعات روستاها بهنگام شده، بر مبنای شرایط جدید، برای یک دوره ده‌ساله دیگر برنامه‌ریزی و طراحی می‌شوند. بر این اساس، تا پایان مهرماه سال ۱۳۹۲، برای تعداد ۴۰۳۳ روستا طرح بازنگری تهیه شده است (http://www.bonyadmaskan.ir).

ضعف اساسی تجارب پیشین در این حوزه ناشی از عدم مشارکت افراد بومی و ناتوانی در امر ظرفیت‌سازی است و این ضعف نهادهای اجرایی را از پاسخگویی به نیازهای مردم بازمی‌داشت (دولت آفریقای جنوبی[۱]، ۲۰۰۰: ۳). بازخوانی سازمان فضایی و کالبدی روستا جز از طریق مشارکت میسر نخواهد شد. افزایش توجه در به‌کارگیری رویکرد مشارکتی در طرح‌های توسعه روستایی، از طریق جریان جدیدی که به تغییر رویه از فرایندهای برون سر[۲] به درون سر[۳] تمایل دارند، قابل مشاهده است. به دنبال این امر، ساختار غالب فرایند توسعه که تا این زمان رویکردی از بالا به پایین[۴] را دنبال می‌کرد، با جریانی از پایین به بالا[۵] که بر قلمرو[۶]، تنوع[۷] و به‌کارگیری حداکثر نیروها و منابع محلی[۸] تأکید دارد، جایگزین می‌شود (لاو[۹] و همکاران،

۱ - South Africa Government
۲ - Exogenous
۳- Endogenous
۴ - Top-Down
۵- Bottom-Up
۶- Territory
۷ - Diversity
۸- Local Actors
۹ - Lowe

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

۱۹۹۹: ۱). پس مشارکت کلید اصلی دستیابی به نیروهای محلی و به‌کارگیری آنان برای هرگونه اقدام توسعه‌ای است (برنامه توسعه ملل متحد[۱]، ۲۰۰۵: ۵۵).

مکان‌یابی و برنامه‌ریزی کاربری اراضی روستایی

برنامه‌ریزی کاربری زمین، برای تنظیم روابط بین فضا، جمعیت، اشتغال و سکونتگاه شکل گرفته است. برای این منظور، وضعیت مناسب از طریق تحلیل روندها و معرفی فضاهای مستعد انواع فعالیت‌ها، سکونتگاه‌ها و خدمات مورد نیاز پیش‌بینی و مکان‌یابی می‌گردد (حسینی، ۱۳۹۲: ۲۸۱). هدف اصلی برنامه‌ریزی کاربری زمین، تخصیص و توزیع عادلانه زمین بین کاربری‌های مختلف است (بحرینی، ۱۳۷۷: ۱۸۵). در طرح کاربری زمین، کجایی و مکان و نوع فعالیت‌ها و عملکردهای روستایی مشخص می‌شود. به همین سبب، طرح یادشده چارچوبی می‌سازد که در آن، مکان، زمان و ظرفیت عملکردهای گوناگون روستایی مشخص می‌شود (روبرت[۲]، ۱۹۸۸: ۲۲۱). فرایند برنامه‌ریزی کاربری زمین، به طور کلی شامل سه عنصر اساسی شناسایی و طبقه‌بندی اطلاعات کاربری زمین، پیش‌بینی نیازها و (مرحله نهایی) مکان‌یابی مراکز عملکردی برآورد شده در سطح روستاست (حسینی، ۱۳۹۲: ۲۸۱). مکان‌یابی بهینه کاربری‌ها به علت تأثیراتی که بر کارایی عملکردی روستا، عدالت در دسترسی همگانی به کاربری‌ها و سود و هزینه‌های ناشی از استقرار کاربری‌ها و نظام شبکه دسترسی روستا دارد، از اهمیت زیادی برخوردار است.

به طور کلی، مکان‌یابی یک کاربری تحت تأثیر دخالت عوامل و شرایط مختلف طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و مانند آن است که گاهی تبعیت از معیارها و استانداردها مطلوبیت مکان‌یابی را با دشواری همراه می‌کند؛ حتی گاهی سبب چشم پوشیدن از آن‌ها می‌شود (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۹۳). به دنبال گسترش وسعت سکونتگاه‌ها و نیاز به استقرار کاربری‌های جدید در عرصه شهرها و روستاها و دخالت نیازهای خاص و جدید ساکنان که عمدتاً جنبه کیفی داشته، معیارها و استانداردهایی برای مکان‌یابی یا جانمایی کاربری‌های جدید شکل گرفتند (چاپین و کیسر[۳]، ۱۹۷۰: ۳۷۰). با توجه به این که استقرار مطلوب کاربری‌ها، عامل اصلی در پایین نگه‌داشتن هزینه‌ها و بالا بردن قابلیت دسترسی است و انتخاب مکان مناسب برای کاربری‌های طرح‌های هادی روستایی نیز مستلزم سرمایه‌گذاری اولیه است، انتخاب مکان کاربری‌ها باید به گونه‌ای صورت گیرد که بر اثر گذشت زمان از مطلوبیت آن کاسته نشود و یا خیلی جزئی تغییر کند (نظریان و کریمی، ۱۳۸۸: ۱۴). دسترسی عادلانه به زمین و استفاده بهینه از آن، از مؤلفه‌های اصلی در توسعه پایدار و عدالت اجتماعی به شمار می‌رود. امروزه مفاهیم زمین و فضا در شهرها و روستا تغییرات کیفی پیداکرده و بالطبع ابعاد و اهداف برنامه‌ریزی کاربری اراضی نیز وسیع‌تر و غنی‌تر شده است. بنابراین، استفاده از این دو عنصر همگانی و حیاتی باید تحت برنامه‌ریزی اصولی انجام پذیرد (زیاری و خطیب‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۳)

۱- United Nations Development Program

۲ -Robert

۳- Chapin,& Kaiser

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

ضرورت توجه به نیازهای انسان در مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی

از مهم‌ترین نیازهای انسان می‌توان به عاطفه و عشق، اوقات فراغت و تفریح، آموزش و تعلیم و تربیت، آزادی و امنیت، مسکن مناسب، زیبایی‌گرایی، حقوق سیاسی یا مشارکت و فرصت‌های اجتماعی، بهداشت و سلامتی، نیازهای اکولوژیک و کیفیت زندگی آینده و نیازهای ثانویه، از جمله: عدالت، توزیع درآمد و ثروت، امنیت اجتماعی و شرایط کار و اشتغال و ... اشاره کرد (عبدی نژاد، ۱۳۸۳: ۵). بنابراین، «بهبود کیفیت زندگی انسان» هدف اصلی توسعه قلمداد می‌شود. توسعه با توجه به ماهیت فرایندی خود، امری نسبی است و کیفیت زندگی روستاییان مناسب با امکانات و پتانسیل‌های موجود و سطح توسعه‌یافتگی عمومی کشور می‌تواند در جوامع مختلف متغیر باشد؛ اما آنچه قطعی است، نخستین گام در فرایند توسعه توجه به «نیازهای انسانی» است تا انسان روستایی و محیط روستا برای شروع فعالیت‌های توسعه‌ای مهیا شوند (بدری و عبدی نژاد، ۱۳۹۱: ۳۷-۴۲). هر سکونتگاه روستایی برای پاسخگویی به نیازهای ساکنان، باید عملکردها و کارکردهای مختلف و کاربری‌های گوناگون را در خود داشته باشد؛ زیرا کاربری‌های روستایی هر کدام به نوعی می‌تواند پاسخگوی نیازهای روزمره ساکنان روستایی باشد و لازم است هر عملکردی در مکان مناسب خود قرار گیرد تا کارایی بیشتری در رفع نیازمندی‌های مردم داشته باشد. بنابراین، مکان‌یابی خدمات و تسهیلات زیرساختی[۱] نقشی بااهمیت در بهبود توسعه نواحی روستایی این کشورها ایفا می‌کند و علاوه بر تأثیرگذاری در هزینه‌ها، کارایی[۲] و بهره‌برداری[۳] و نیز بر کیفیت[۴] آنها مؤثر است (تواری[۵]، ۱۹۹۲: ۲۵) و باید گفت که دستیابی به تمامی این عوامل، مستلزم مشارکت مردم در تمام مراحل تهیه طرح‌های توسعه و عمران روستایی از جمله طرح‌های هادی است و مشارکت مردمی کلید اصلی موفقیت برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌هاست. در واقع، برای هر طرحی ابتدا باید مشخص شود با توجه به نیازهای افراد، چه کاربری‌هایی لازم بوده و برای مکان‌یابی بهینه این کاربری‌ها چه نیازهایی برای ساکنان مطرح است و اولویت با کدامیک از نیازهاست، سپس با مشارکت و پیشنهادهای خود افراد در پی رفع این نیازها برنامه‌هایی را تهیه و اجرا نمود.

یافته‌های پژوهش

ویژگی‌های فردی پاسخگویان

بررسی‌های اولیه نشان داد که از تعداد ۲۵۳ نفر نمونه مورد نظر در کل روستاهای مورد بررسی، حدود ۶۳ درصد؛ یعنی ۱۵۸ نفر مرد و ۳۷ درصد دیگر پاسخگویان زن بوده‌اند،که ۸۸ درصد پاسخگویان متأهل و تنها ۱۲ درصد؛ یعنی ۳۲ نفر آن‌ها مجرد بوده‌اند. میانگین سنی افراد مورد مطالعه در مناطق روستایی مورد مطالعه نشان می‌دهد که اکثر آن‌ها؛ یعنی تعداد ۸۳ نفر در گروه سنی ۳۰-۴۰ سال و کمترین آن‌ها تعداد ۲۸ نفر از پاسخگویان زیر ۲۰ سال را تشکیل داده‌اند. نتایج نشان داد از نظر میزان تحصیلات، بیشترین تعداد افراد مورد بررسی (۳۱/۷ درصد)، دارای تحصیلات دیپلم و کمترین آن‌ها (۱۰/۳ درصد)

۱-Infrastructure facilities

۲- Efficiency

۳- Utilization

۴- Quality

۵- Tewari

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

دارای تحصیلات بالاتر از دیپلم و عالیه بوده‌اند. نتایج بررسی وضعیت اشتغال بین افراد مورد مطالعه در مناطق روستایی مورد مطالعه نشان داد، که اکثر پاسخگویان؛ یعنی ۷۰ نفر بیکار، ۵۳ نفر کارگر، ۶۴ نفر کشاورز، ۳۸ نفر خدمات دولتی و کمترین آن‌ها؛ یعنی ۲۸ نفر در بخش خدمات خصوصی فعالیت دارند، و از نظر درآمد نیز اکثریت؛ یعنی ۴۵/۶ درصد در گروه درآمدی ۲۰۰-۴۰۰ هزار تومان و فقط ۷/۹ درصد در گروه درآمدی بیش از ۶۰۰ هزار تومان قرار دارند.

بررسی دیدگاه روستاییان در رابطه با آثار طرح‌های هادی روستایی

در این بخش به تحلیل اثرهای اجرای طرح‌های هادی بر نیازهای مختلف جوامع روستایی پرداخته‌ایم. این نیازها از چهار بعد بررسی شده و نتایجی به شرح زیر حاصل شده است:

۱. نیازهای اقتصادی: در این رابطه به بررسی سه عامل قیمت زمین، پایداری کاربری‌ها و مالکیت پرداخته‌ایم. با توجه به اینکه میانگین نتایج بررسی هر سه عامل، از میانه نظری که عدد ۳ است، کمتر است؛ نتیجه می‌گیریم که در زمینه نیازهای اقتصادی مرتبط در فرایند مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، روستاییان رضایت نداشته و اظهار داشتند که در این فرایند به این عوامل توجه چندانی نشده است.

جدول ۳) دیدگاه روستاییان در رابطه با مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی

متغیرها	گویه‌ها	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	اصلاً	مقدار احتمال آزمون کای دو	میانگین
اثرهای اقتصادی	قیمت زمین	۱۶/۴	۳۳/۲	۲۸/۹	۱۵/۹	۵/۶	۰/۰۰۰	۲/۶۱
	مالکیت	۶/۴	۲۸/۸	۵۱/۱	۱۰/۷	۳	۰/۰۰۰	۲/۷۵
	بهره‌برداری بهینه و مطلوب از زمین (پایداری)	۱۱/۳	۳۷/۷	۲۱/۲	۱۹/۵	۱۰/۴	۰/۰۰۰	۲/۸
اثرهای فیزیکی - کالبدی	سازگاری	۳	۱۵/۲	۳۵/۵	۳۰/۳	۱۶	۰/۰۰۰	۳/۴
	سهولت در رفت‌وآمد	۳	۹/۵	۳۸/۸	۳۱/۵	۱۷/۲	۰/۰۰۰	۳/۵
	دسترسی آسان به خدمات و امکانات	۱/۷	۱۲/۶	۳۷/۴	۳۶/۱	۱۲/۲	۰/۰۰۰	۳/۴
	دسترسی آسان به محل کار و سکونت	۰/۹	۱۶/۹	۳۶/۸	۳۵/۱	۱۰/۴	۰/۰۰۰	۳/۳
اثرهای اجتماعی	تأمین امکانات برای همه (عدالت اجتماعی)	۳	۲۵/۹	۳۵/۳	۲۳/۷	۱۲/۱	۰/۰۰۰	۳/۱۵
	توزیع متناسب عملکردها و خدمات	۱/۳	۲۶/۳	۳۴/۹	۳۰/۲	۷/۳	۰/۰۰۰	۳/۱۶
	مشارکت	۱۸	۲۷/۵	۳۳/۵	۷/۳	۱۳/۷	۰/۰۰۰	۲/۷۱
اثرهای اکولوژیک	پرهیز از انواع آلودگی‌ها	۸	۱۳/۴	۳۴/۸	۳۰/۴	۱۳/۴	۰/۰۰۰	۳/۳
	زیباسازی محیط	۰/۹	۲۱/۱	۲۵	۳۱/۹	۲۱/۱	۰/۰۰۰	۰/۵
	بهداشت محل (سلامتی)	۳/۴	۶	۲۱/۵	۴۱/۲	۲۷/۹	۰/۰۰۰	۳/۸
	توجه به بافت‌های باارزش تاریخی و فرهنگی	۸/۷	۱۷	۳۱/۳	۲۹/۵	۱۳/۵	۰/۰۰۰	۳/۲
	مکان‌یابی بهینه دفع زباله	۳	۹/۴	۲۳/۲	۳۸/۲	۲۶/۲	۰/۰۰۰	۳/۷
	مکان‌یابی بهینه سمت توسعه روستا	۶/۴	۱۳/۷	۳۸/۶	۳۰/۵	۱۰/۷	۰/۰۰۰	۳/۲
	مکان‌یابی بهینه استقرار صنایع	۶/۹	۱۶/۳	۴۴/۲	۲۲/۳	۱۰/۳	۰/۰۰۰	۳/۱
	مکان‌یابی بهینه گورستان	۲/۶	۱۲/۵	۴۰/۹	۳۱/۹	۱۲/۱	۰/۰۰۰	۳/۴

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

۲. نیازهای کالبدی: در این رابطه به بررسی چهار عامل سازگاری کاربری‌ها، سهولت در رفت‌وآمد، دسترسی آسان به محل کار و دسترسی آسان به انواع خدمات پرداخته‌ایم. با توجه به اینکه میانگین نتایج بررسی هر چهار عامل، از میانه نظری که عدد ۳ است، بیشتر است؛ نتیجه می‌گیریم که در زمینه نیازهای کالبدی مرتبط در فرایند مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، روستاییان رضایت داشته و اظهار داشتند که در این فرایند به این عوامل توجه کافی شده است.

۳. نیازهای اجتماعی: در این رابطه به بررسی سه عامل عدالت اجتماعی، تناسب در توزیع کاربری‌ها و مشارکت پرداخته‌ایم. با توجه به اینکه میانگین نتایج بررسی هر سه عامل، از میانه نظری که عدد ۳ است، کمتر است؛ نتیجه می‌گیریم که در زمینه نیازهای اجتماعی مرتبط در فرایند مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، روستاییان رضایت نداشته و اظهار داشتند که در این فرایند به این عوامل توجه چندانی نشده است.

۴. نیازهای زیست- محیطی (اکولوژیک): در این رابطه به بررسی هشت عامل که در جدول شماره ۳ ذکر شده است، پرداخته‌ایم. با توجه به اینکه میانگین نتایج بررسی همه عوامل، از میانه نظری که عدد ۳است، بیشتر است؛ نتیجه می‌گیریم که در زمینه نیازهای اکولوژیک مرتبط در فرایند مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، روستاییان رضایت داشته و اظهار داشتند که در این فرایند به این عوامل توجه کافی شده است.

جدول۴) ارزیابی میزان رضایت جوامع روستایی از کاربری‌های مصوّب در طرح هادی

استاندارد آزمون= ۳						
شاخص	مقدار آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین	فاصله اطمینان ۹۵٪ اختلاف	
					پایین	بالا
(عدالت اجتماعی)	۲/۳۳۹	۲۵۱	۰/۰۲۰	۰/۱۵۹	۰/۰۲۵۲	۰/۲۹۳۸
توزیع متناسب عملکردها و خدمات	۲/۵۷۸	۲۵۱	۰/۰۱۱	۰/۱۵۹۴	۰/۰۳۷۶	۰/۲۸۱۴
مشارکت	-۳/۵۳۵	۲۵۳	۰/۰۰۰	-۰/۲۸۷۵	-۰/۴۴۷۸	-۰/۱۲۷۲
قیمت زمین	-۵/۳۳۸	۲۵۱	۰/۰۰۰	-۰/۳۸۷۹	-۰/۵۳۱۱	-۰/۲۴۴۷
مالکیت	-۴/۴۹۸	۲۵۲	۰/۰۰۰	-۰/۲۴۸۹۳	-۰/۳۵۸	-۰/۱۳۹۹
بهره‌برداری بهینه از زمین	-۲/۵۵۵	۲۵۰	۰/۰۱۱	-۰/۱۹۹۱۳	-۰/۳۵۲۷	-۰/۰۴۵۵
سازگاری	۶/۰۹۴	۲۵۰	۰/۰۰۰	۰/۴۱۱۲۶	۰/۲۷۸۳	۰/۵۴۴۲
سهولت در رفت‌وآمد	۷/۸۰۱	۲۵۱	۰/۰۰۰	۰/۵۰۴۳۱	۰/۳۷۶۹	۰/۶۳۱۷
دسترسی آسان به خدمات و امکانات	۷/۲۹۳	۲۴۹	۰/۰۰۰	۰/۴۴۳۴۸	۰/۳۲۳۷	۰/۵۶۳۳
دسترسی آسان به محل کار و سکونت	۶/۱۹۳	۲۵۰	۰/۰۰۰	۰/۳۷۲۲۹	۰/۲۵۳۹	۰/۴۹۰۷
پرهیز از انواع آلودگی‌ها	۳/۷۴۵	۲۴۳	۰/۰۰۰	۰/۲۷۶۷۹	۰/۱۳۱۱	۰/۴۲۲۴
زیباسازی محیط	۷/۲۸۱	۲۵۱	۰/۰۰۰	۰/۵۱۲۹۳	۰/۳۷۴۱	۰/۶۵۱۷
بهداشت محل (سلامتی)	۱۲/۷۰۱	۲۵۲	۰/۰۰۰	۰/۸۴۱۲	۰/۷۱۰۷	۰/۹۷۱۷
توجه به بافت‌های باارزش تاریخی	۲/۹۴	۲۴۹	۰/۰۰۴	۰/۲۲۱۷۴	۰/۰۷۳۱	۰/۳۷۰۴
مکان‌یابی انواع کاربری‌ها	-۲/۶۰۷	۲۵۲	۰/۰۱۰	-۰/۱۸۰۲۶	-۰/۳۱۶۵	-۰/۰۴۴

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

ارزیابی میزان رضایتمندی روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌های مصوّب در طرح‌های هادی

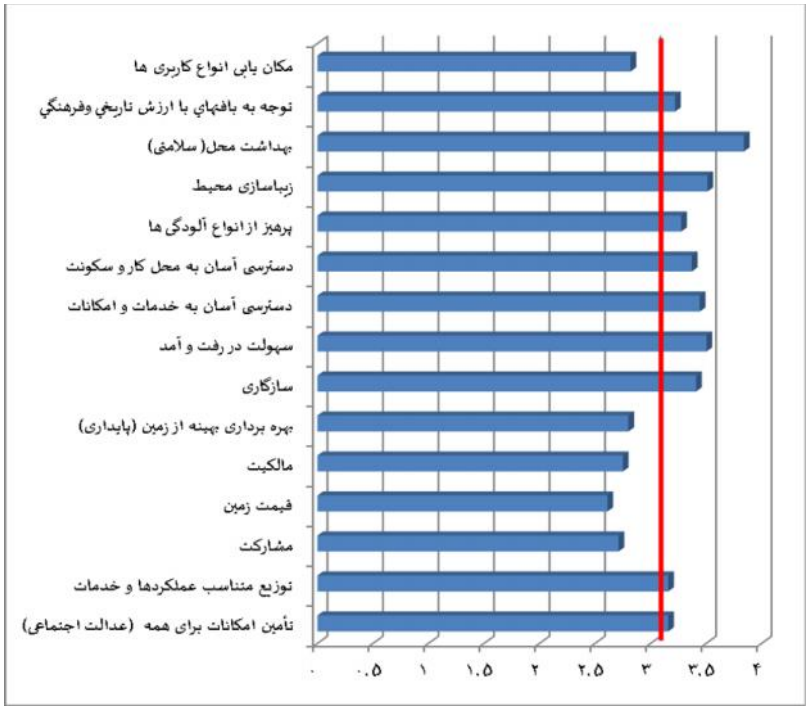
برای به دست‌آوردن وضعیت رضایتمندی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح هادی روستایی در هر یک از معیارهای مورد نظر، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد. همان طور که مطرح شد، عدد ۳ به عنوان میانه نظری ارزیابی میزان رضایتمندی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح هادی روستایی انتخاب شد. بر اساس نتایج آزمون t، مقدار آماره t در بحث مکان‌یابی برای عامل مالکیت، برابر با ۴/۴۹۸- و مقدار سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ که از ۰/۰۵ کمتر است و با توجه به میانگین مربوط به آن که کمتر از ۳ است، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی کمترین اظهار رضایت را داشته‌اند. همچنین، مقدار آماره t برای عامل بهداشت محیط برابر با ۱۲/۷۰۱ و مقدار سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ است که از ۰/۰۵ کمتر است و با توجه به میانگین مربوط به بهداشت که بیشتر از ۳ است، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که برای این عامل در مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، مردم در این زمینه بیشترین میزان رضایت را داشته‌اند (جدول ۴).

به‌طورکلی، وضعیت رضایتمندی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی طرح‌های هادی روستایی در سطح سکونتگاه‌های شهرستان خواف نشان می‌دهد که بهداشت و سلامتی با میانگین ۳/۸۴ بیشترین سهم و شاخص قیمت زمین با میانگین ۲/۷۵ کمترین میزان را داشته است (جدول۵ و شکل۲).

جدول ۵) عوامل مؤثر بر رضایت جوامع روستایی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی

عامل رضایتمندی	تأمین امکانات و فرصت‌ها برای همه (عدالت اجتماعی)	توزیع متناسب عملکردها و خدمات	مشارکت	قیمت زمین	مالکیت	بهره‌برداری بهینه از زمین (پایداری)	سازگاری	سهولت در رفت‌وآمد	دسترسی آسان به خدمات و امکانات	دسترسی آسان به محل کار و سکونت	پرهیز از انواع آلودگی‌ها	زیباسازی محیط	بهداشت محل (سلامتی)	توجه به بافت‌های باارزش تاریخی	مکان‌یابی انواع کاربری‌ها
میانگین	۳/۱۷	۳/۱۶	۲/۷	۲/۶	۲/۷۵	۲/۸	۳/۴	۳/۵	۳/۴۴	۳/۳۷	۳/۲۸	۳/۵	۳/۸۴	۳/۲۲	۲/۸۲
رتبه	۹	۱۰	۱۴	۱۵	۱۳	۱۲	۵	۳	۴	۶	۷	۲	۱	۸	۱۱

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

شکل ۲) وضعیت رضایتمندی روستاییان از مکان‌یابی‌های کاربری‌های پیشنهادی

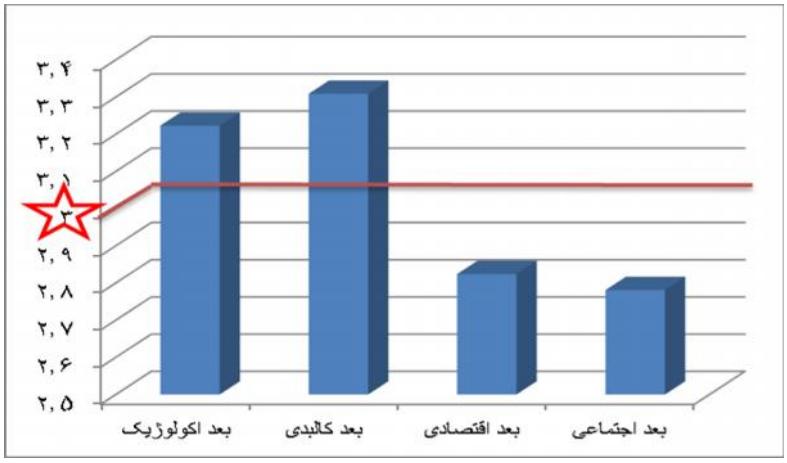
بررسی میزان رضایتمندی روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌ها در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و اکولوژیک

بر اساس نتایج آزمون t در جدول ۶، مقدار آماره t در بحث مکان‌یابی برای شاخص اجتماعی، برابر با ۳/۰۹۸- و مقدار سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ که از ۰/۰۵ کمتر است و با توجه به میانگین مربوط به آن که کمتر از ۳ است، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی کمترین اظهار رضایت را داشته‌اند. همچنین، مقدار آماره t برای شاخص کالبدی برابر با ۴/۴۴۱ و مقدار سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰ که از ۰/۰۵ کمتر است و با توجه به میانگین مربوط به این شاخص که بیشتر از ۳ است، با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که برای این شاخص در مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، مردم در این زمینه بیشترین میزان رضایت را داشته‌اند.

جدول ۶) بررسی میزان رضایت روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌ها در ابعاد چهارگانه

۳ = استاندارد آزمون									
شاخص	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار آماره t	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	فاصله اطمینان ۹۵٪ اختلاف	
								پایین	بالا
بعد اکولوژیک	۲۳۳	۳/۲۲۳۲	۰/۰۶۵۸	۳/۳۸۹	۲۳۲	۰/۰۰۱	۰/۲۲۳	۰/۰۹۳	۰/۳۵۳
بعد کالبدی	۲۳۳	۳/۳۰۹	۰/۰۶۹۵۹	۴/۴۴۱	۲۳۲	۰/۰۰۰	۰/۳۰۹	۰/۱۷۲	۰/۴۴۶
بعد اقتصادی	۲۳۳	۲/۸۲۴	۰/۰۶۴۶۳	-۲/۷۲۳	۲۳۲	۰/۰۰۷	-۰/۱۷۶	-۰/۳۰۳	-۰/۰۴۹
بعد اجتماعی	۲۳۳	۲/۷۸۱۱	۰/۰۷۰۶۵	-۳/۰۹۸	۲۳۲	۰/۰۰۲	-۰/۲۱۹	-۰/۳۵۸	-۰/۰۸۰

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

شکل ۳) وضعیت ارزیابی رضایت کلی روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی

سرانجام با توجه به نتایج به دست آمده بین میانگین امتیاز رضایتمندی کلی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی و عدد ۳ اختلاف معناداری وجود دارد ($p< ۰/۰۵$). بدین ترتیب، میانگین عملکرد طرح‌های هادی روستایی در زمینه رضایتمندی مردم از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی عدد ۲/۸۵ را نشان می‌دهد. لذا رضایتمندی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی به طور کلی در حدّ پایین ارزیابی شده است. همچنین، بر اساس نتایج آزمون t، مقدار آماره t در بحث مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی، برابر با ۲/۰۷۳- و مقدار سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۳۹ است که از ۰/۰۵ کمتر است (جدول ۷).

جدول۷) ارزیابی میزان رضایتمندی کلی روستاییان از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی

شرح	تعداد	میانگین	انحراف معیار	مقدار T	درجه آزادی	سطح معناداری	اختلاف میانگین‌ها	فاصله اطمینان ۹۵٪ اختلاف	
								پایین	بالا
مقدار	۲۵۳	۲/۸۵۸۴	۰/۰۶۸۳۲	-۲/۰۷۳	۲۵۲	۰/۰۳۹	-۰/۱۴۱۶	-۰/۲۷۶	-۰/۰۰۷

نتیجه‌گیری

امروزه طرح هادی روستایی، مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است؛ ولی این طرح‌ها عمدتاً جنبه‌های کالبدی روستاها را مورد توجه قرار می‌دهند. گرچه در مورد سایر نیازهای روستاها نیز برنامه‌هایی تعیین می‌شود؛ ولی کمتر اجرا می‌شوند. بررسی سوابق تهیه و اجرای این قبیل طرح‌ها نشان می‌دهد که طرح‌های مذکور به دلایل گوناگون از کارآیی و اثربخشی لازم برخوردار نبوده‌اند. با توجه به اینکه نیازهای جوامع روستایی از جنبه‌های مختلف باید مد نظر قرار گیرد؛ اما در بررسی‌های صورت گرفته در روستاهای نمونه نشان می‌دهد که طرح‌های هادی در زمینه نیازهای کالبدی و زیست- محیطی به ترتیب با میانگین‌های ۳/۳۰۹ و ۳/۳۲۲ عملکرد مطلوب‌تری را نسبت به ابعاد اقتصادی و اجتماعی داشته که این ناشی از عدم نگرش سیستمی در تهیه طرح‌های هادی است؛ به خصوص در بعد نیازهای اجتماعی عدم آگاه‌سازی و مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه بسیار ضعیف است. از آنجا که مردم در فرایند تهیه و تصویب این

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

طرح‌ها حضور ندارند، مسائل و مشکلات و خواسته‌های آن‌ها در طرح لحاظ نشده‌اند؛ به همین علت، در تحقیق حاضر نیز در کل با میانگین ۲/۸۵، میزان رضایتمندی از طرح‌های هادی روستایی در روستاهای مورد مطالعه در سطح پایین است. *بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی در طرح‌های هادی از نظر تناسب با نیازهای جوامع روستایی، فقط با نیازهای کالبدی- اکولوژیک همخوانی دارد؛ ولی در آزمون کلی انجام‌شده رضایتمندی از مکان‌یابی کاربری‌های پیشنهادی به طور کلی در حدّ پایین ارزیابی شده است. در نتیجه فرضیه تحقیق تأیید نمی‌شود.*

با توجه به نتایج به دست آمده از اجرای صحیح برنامه عمرانی، مانند طرح هادی روستا و به منظور جلوگیری از هدررفت امکانات، سرمایه و نیروی انسانی پیشنهادهای زیر مطرح می‌گردد:

۱) تصحیح رابطه بین سطوح برنامه‌ریزی و برقراری «روند تصمیم‌گیری پایین به بالا و بالا به پایین» در نظام تصمیم‌گیری برنامه‌ریزی توسعه روستایی در کشور؛ ضمن اینکه برنامه‌های منطقه‌ای باید بر مبنای برنامه‌های محلی و برنامه ملی بر مبنای برنامه منطقه‌ای تهیه شوند و تصمیم‌گیری در هر پایه بر اساس نیازها، مسائل و مشکلات، منابع، اولویت‌ها و داده‌ها ارائه‌شده از سطوح پایین باشد.

۲) با توجه به اینکه برنامه‌ریزی کالبدی، فعالیتی است که بیشترین ارتباط را با مردم و کسانی که از نتایج آن متأثر می‌گردند، داراست. از این رو، ضروری است به منظور انطباق نتایج طرح با خواسته‌ها و نیازهای ذی‌نفعان، زمینه‌های مشارکت آنان در فرایند برنامه‌ریزی کالبدی فراهم گردد. برای نمونه و در جهت تحقق مناسب این موضوع، می‌توان به اهمیت حضور نمایندگان منتخب روستاها (شوراهای اسلامی بخش، روستا، دهیاری و ...) در مراحل تهیه، بررسی و تصویب طرح‌های توسعه و عمران روستایی اشاره کرد.

۳) بهره‌گیری از مشارکت روستاییان، به هنگام مطالعات میدانی، تهیه طرح‌ها و اجرای آنها و ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت عمومی در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی و وجود نهاد رسمی برای ایجاد ظرفیت، به‌کارگیری و ارتقای مشارکت مردمی در این زمینه‌ها الزامی است.

۴) در تهیه و اجرای طرح‌های هادی باید مطالعه کافی در جهت شناخت تمامی جنبه‌های نیازهای جوامع روستایی صورت گیرد. برنامه‌ریزی بدون شناخت سیستمی این نیازها باعث کاهش تحقق‌پذیری اهداف این طرح‌ها و در نتیجه هدر رفت بودجه‌ها گشته و به توسعه پایدار در روستاها که هدف اصلی این طرح‌هاست، منجر نمی‌شود.

۵) برخی از روستاییان به ضوابط و مقررات طرح بی‌توجهی می‌کنند، که این امر تحت تأثیر عملکرد نظارتی ضعیف نهادهای محلی روستا، کم‌توجهی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و مجریان و بی‌اطلاعی و عدم توجیه کافی روستاییان است. بی‌تردید، شیوع چنین مسأله‌ای به عنوان تهدید، می‌تواند اجرای دقیق پیشنهادهای طرح را خدشه‌دار ساخته، عدم تحقق کامل اهداف آن را؛ به ویژه در حوزه‌هایی، چون: رعایت حریم روستا، ساخت مسکن مطلوب و رعایت حریم معابر و .... در پی دارد.

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

منابع

۱- آسایش، حسین. (۱۳۸۳). «*کارگاه برنامه‌ریزی روستایی(رشته جغرافیا)*»، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.

۲- استانداری خراسان رضوی .(۱۳۹۲). *آخرین تقسیمات کشوری شهرستان خواف*، مشهد: استانداری خراسان رضوی.

۳- بحرینی، حسین. (۱۳۷۷). *فرایند طراحی شهری*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

۴- بدری، سید علی و عبدی نژاد، همت علی. (۱۳۹۱). *آشنایی با برنامه‌ها، طرح‌ها و پروژه‌های روستایی*، گرگان: انتشارات لغت.

۵- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۳۸۶). *راهنمای مطالعات کاربری زمین روستایی*، معاونت عمران روستایی، دفتر برنامه‌ریزی و هماهنگی طرح‌ها، تهران: انتشارات نشر شریف.

۶- پورطاهری، مهدی و نقوی، محمدرضا. (۱۳۹۱). توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی با رویکرد توسعه پایدار (مفاهیم، نظریه‌ها، راهبردها) ، *مسکن و محیط روستا* ، ۳۱(۱۳۷): ۷۰-۵۳.

۷- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۷). *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی*، چاپ ۱۴، تهران: سمت.

۸- حسینی، سیدعلی. (۱۳۹۲). *اصول و مبانی برنامه‌ریزی شهری و روستایی*، رشت: انتشارات دریای دانش، چاپ دوم.

۹- خوش‌چهره، محمدجواد.(۱۳۹۲). *پیامدهای اجتماعی و اقتصادی گردشگری خانه‌های دوم بر مناطق روستایی(منطقه مورد مطالعه: شهرستان بینالود)*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما: علی‌اکبر عنابستانی، دانشگاه فردوسی مشهد.

۱۰- دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران.(۱۳۸۳). *شرح خدمات طرح‌های هادی روستایی*، تهران: نشر تهرانی.

۱۱- زاهدی، محمدجواد؛ غفاری، غلامرضا و ابراهیمی لویه، عادل.(۱۳۹۱).کاستی‌های نظری برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، *فصلنامه پژوهش‌های روستایی*، دوره ۳، ش ۴، صص ۷- ۳۰.

۱۲- زیاری، یوسفعلی و خطیب زاده، فرشته.(۱۳۹۱). *تلفیق مدل AHP و تحلیل شبکه در محیط GIS جهت مکان گزینی کاربری درمانی (بیمارستان)، مطالعه موردی: شهر سمنان*، فصلنامه مدیریت شهری، سال دهم، ش ۲۹، صص ۲۴۷-۲۵۸.

۱۳- سازمان برنامه و بودجه.(۱۳۷۸). *تعاریف اجتماعی و اقتصادی واژه‌های برنامه‌ریزی و بودجه ریزی*، معاونت برنامه‌ریزی و ارزشیابی.

۱۴- سرتیپی پور، محسن و همکاران. (۱۳۷۹). *ارزیابی تهیه طرح‌های هادی روستایی*، تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

۱۵- سعیدی، عباس و همکاران.(۱۳۸۷). *دانشنامه مدیریت شهری و روستایی*، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، تهران.

۱۶- عبدی نژاد، همت علی. (۱۳۸۳). *نقش زیرساخت‌ها در توسعه روستایی*، ارائه‌شده در سمینار سازمان بهره‌وری آسیا- سریلانکا، ص ۵.

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]

۱۷- عزیزپور، فرهاد؛ خلیلی، احمد؛ محسن زاده، آرمین و حسینی حاصل، صدیقه. (۱۳۹۰). «تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح هادی در سکونتگاه‌های روستایی کشور»، *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، ش۱۳۵، صص ۸۴-۷۱.

۱۸- عزیزی، محمدمهدی و خلیلی، احمد. (۱۳۸۷). «ارزیابی اجرای طرح ویژه بهسازی مسکن روستایی در استان گیلان»، سیزدهمین همایش سیاست‌های توسعه مسکن در ایران، جلد دوم، تهران.

۱۹- عنابستانی، علی‌اکبر و اکبری، محمدحسن. (۱۳۹۱). «ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)»، *پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۴۴، ش۴، صص ۹۳-۱۱۰.

۲۰- مرکز آمار ایران. (۱۳۹۰). *نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان خواف*، تهران: مرکز آمار ایران.

۲۱- معاونت عمران روستایی. (۱۳۹۲). *عملکرد مطالعه و اجرای طرح‌های هادی روستایی در کشور*، بر گرفته از سایت : *http://www.bonyadmaskan.ir*

۲۲- نظریان، اصغر و کریمی، ببراز. (۱۳۸۸). «ارزیابی توزیع فضایی و مکان‌یابی ایستگاه‌های آتش‌نشانی شهر شیراز با استفاده از GIS»، *فصلنامه جغرافیایی چشم‌انداز زاگرس*، سال اول، ش ۲، صص ۵-۱۹.

۲۳- یوسفی، لقمان. (۱۳۸۰). *ارزیابی کاربری اراضی شهری مطابق شاخص‌های چندگانه، مطالعه موردی پیرانشهر*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تبریز.

24- Chapin, F. S., & Kaiser, E. J. (1970). "Urban land use planning." University of Illinois Press.

25- Lowe, P., & Ray, C., & Ward, N., & Wood, D., & Woodward, R. (1999). "Participation in Rural Development: A review of European experience." Centre for Rural Economy Working paper series. Volume 34. European foundation for the improvement of living and working condition.

26- Robert, T. (1988). "Land use planning, urban planning". Edited by Cantonese and Snyder, p .221.

27- Satendra & Sharma (2004). "Sustainable Rural Development for Disaster Mitigation". New Delhi: Ashok Kumar Mittal

28- Seetharam, M. (1990). "Citizen Participation in Rural Development". New Delhi: Ashok Kumar Mittal.

29- South Africa Government. (2000). "The Integrated Sustainable Rural Development Strategies". Retrieved from http:// info.gov.za/other docs/2000/isrds.pdf

30- Tewari, V. K. (1992). "Improving access to services and facilities in developing countries". *International Regional Science Review*, *15*(1), 25-37.

31- United Nations Development Programs. (2005). "Rural Development in Kazakhstan: Challenges and Prospects". Almaty: UNDP

[Downloaded from georesearch.ir on 2024-03-29]